

Klió 2007/3.

16. évfolyam

1956 visszhangja Bulgáriában

Az 1956-os forradalom 50. évfordulójának köszönhetően megnőtt hazánk iránt a figyelem a nemzetközi politikában és külföldi történetírói körökben egyaránt. Az emlékévvé nyilvánított 2006-os év alkalmából a Bulgaro-Hungarica sorozat keretén belül, annak második köteteként *Milen Szemkov* összeállításában egy forráskiadvány látott napvilágot, mely a korabeli bolgár párt-sajtó, az írószövetség, a sajtófigyelő szolgálat, a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának, hivatalnokoknak és magánszemélyeknek valamint az állambiztonsági szerveknek az állásfoglalását és reakcióit mutatja be az 1956-os magyar események kapcsán - mind a fővárosban, mind vidéken. Ezek a dokumentumok zömmel a központi pártarchívumból származó jelentések, többnyire titkos vagy bizalmas jellegűek, ezért a forrásanyag jelentős része eddig publikálatlan volt. Ez az első igényes történeti munka 1956 bolgár recepcióját illetően.

A választék tehát széles, s ez nem véletlen, a magyar forradalom menete ugyanis befolyásolta a bolgár politikai elit irányvonalát is. A bolgár kommunizmus 1956 áprilisa után szintén választút előtt állt: megkezdődött a sztálinizmus személyi kultuszának felszámolása, megtörténtek az első rehabilitációk, a rendszer önkorrekciókat vezetett be, amely további reformok lehetőségét hozta magával. A kezdeti hezitálást jelzi, hogy Rákosi leváltását a bolgár sajtó sem ítélte el, és Gerő, majd Nagy Imre előtérbe kerülését sem értékelte kezdetűl fogva negatívan. A magyar események menete azonban retrográd irányban befolyásolta a bolgár kommunizmust, s 1956 a bolgár reformszármazó vereségével ért véget: a nyitás csak a kényszermunka- és átnevelőtáborokra vonatkozott. A dogmatizmust képviselő irányvonal győzött, mely a különutasokat megbüntette, s elhajlónak minősítette a párt berkeiből jelentkező, a sajtó- és szólásszabadságot követelő hangokat, leszögezve, hogy a személyi kultusz elleni fellépés nem jelentheti a sajtócenzúra gyengülését.

1956 kétszeresen is „prekrasniját povod” „gyönyörű alkalom”, illetve „kitűnő ürügy” volt, ahogy ez a kötet címében (így idézőjelben) is megjelenik, attól függően, melyik fél szemszögéből értelmezzük a szókapcsolatot. A magyarok számára csodálatos esemény volt, mely eposzá nemesedett az utókor szemében, a bolgár politika azonban pragmatista szemléletű volt. A vezetés számára a szókapcsolat részben a belső ellenzékkel való leszámolást jelentette, másrészt alkalom kínálkozott arra, hogy a szocialista tábor és a bolgár kommunisták egységét hirdelve megmutassák a keleti blokk erejét a kapitalista nyugati világnak. A magyarországi fegyveres beavatkozást – a bolgár fegyverekét – többen szorgalmazták, természetesen Gerő elvtárs oldalán, hiszen ahogy egy bolgár párttag írta: „a semlegesség a reakció elleni harcban hibának minősül”. Mindezen túlmenően bizonyos népjóléti intézkedések bevezetése is a magyar forradalom eredményének tekinthető.

A dokumentumok, jegyzőkönyvek korhűek, a gépelési, illetve a jelentéstevők pallérozatlanágából eredő nyelvtani- és stílushibák, nyelvezetbeli sajátosságok segítenek felidézni az egykori pártgyűlések hangulatát. Akárcsak a rákosista, majd kádárista magyar sajtó, a bolgár lapok is „ellenforradalomnak”, „horthysta felkelésnek”, „fasiszta mozgalomnak”, „burzsoá elhajlásnak” tartották a megmozdulásokat, amelyeket a megtévesztő kispolgári ideológiát képviselő tévelygő értelmiség, illetve a külső, kapitalista hatalmak ügynökei szítottak, akik a spontán, a kommunista ideológiának nem ellentmondó, a személyi kultusz ellen fellépő diákmozgalmakat kihasználva, szovjetellenes attitűdjükkel a népi demokratikus vívmányok megsemmisítésére, a korábbi állapotok restaurációjára, a munkásság vezető szerepének megkérdőjelezésére és a rendszer emlékműveinek elpusztítására törekedtek.

A kötet több információt tartalmaz a bolgár reakciókról, mint a magyar forradalomról. A dokumentumok a hasonló megjegyzések, beépített panelek tömkelegét tartalmazzák, melyek a kommunista tömbön belül a magyar forradalom egységes ideológiai megítélését is alátámasztják, ráadásul mindezt nem utólagosan visszavetítve, hanem az eseményeket legfeljebb egyhetes késéssel követve, ami azt mutatja, hogy Bulgáriában a Sztálin halálát követő hatalmi harcok ellenére sem mutatkozott jelentős ideológiai törés. E paneleknek köszönhetően a kötet – bár bolgárul van – csekély orosz (vagy szláv) tudással is érthető, helyenként megmosolyogató szövszerkezetei (kontrarevolucionizist, lozung), egy letűnt kor emlékét idézik fel. Ha eltávolítjuk a hírlapokból, jelentésekből ezeket a sallangokat, akkor gyakorlatilag tartalmatlan, konkrétum nélküli masszát kapunk. Éppen ebben rejlik ezek veszélyessége is. A lapok nem magyarázni és elemezni kívánták az eseményeket, hanem a korábban már jól bevált paneleket sulykolni és elmélyíteni az olvasóban, aki viszont tájékoztatást máshonnan aligha kaphatott, ennek köszönhetően a szovjet beavatkozást szimpátia kísérte. Ha a bolgár olvasónak volt is fogalma a fasiszmus mibenlétéről, a magyar viszonyokról aligha volt hiteles értesülése. A sajtó véleményformáló szerepe, a kiegyensúlyozott tájékoztatás hiánya a mérlegelés lehetőségétől fosztotta meg a tömegeket, ami ismét visszavezet minket a szólás- és sajtószabadság kérdéséhez és a sajtó felelőségéhez.

Különösen fontos annak ismételt megjelenése, hogy a magyar tömegeket félrevezették, s nem a szocializmus belső válságáról van szó, hanem a kapitalista hatalmak fondorlatairól: ez lehetővé tette a bolgár kommunista vezetésnek, hogy a rendszer belső problémáit eltagadja, egyben külföldi hatalmaknak való kémkedés vádjával megszabaduljanak a zsvikovi vezetés ellenzékétől.

A kötet második felének dokumentumai 1956 következményével foglalkoznak: másodkézből betekintést kapunk a Szabad Nép és a Petőfi-kör tevékenységének megítélésébe, Hruscsov és Gerő Ernő telefonbeszélgetéseibe, találhatunk dokumentumokat a bolgár egyetemeken folyó „antidemokratikus” és ideológiailag téves nézeteket valló oktatók feljelentéséről. Különösen részletes képet tár elénk a dokumentumgyűjtemény vége: a bolgár belbiztonsági szervek által ellenőrzött és letartóztatott személyek tevékenységéről kaphatunk képet, részletes statisztikákkal alátámasztva az 1956-os év mozgalmasságát a többihez képest. Több mint 560 embert tartottak huzamosabb ideig fogságban, 115 közülük egykori földművespárti, kiscgazdaszimpatizáns (tehát reakciós elem) volt, 42 cári tiszt (ha meggondoljuk, hogy csak Szófia közelében 3300 volt „cári” tisztről vezettek nyilvántartást, világossá válik az államvédelmi apparátus munkájának nagysága, amelynek egyébként 42 ezer alkalmazottja volt), 8 anarchista, 33 kapitalista, 11 kulák. Megismerhetjük a beszervezettek létszámát, társadalmi hátterét, az

ügynökök feladatait. A jelentéstevők elégedetten nyugtázzák, hogy míg a 2700 egyetemi oktató között 6 százalék folytatott reakciós tevékenységet, vagy mutatott ilyen megnyilatkozásokat, addig a 22 ezer fős egyetemi ifjúság körében ez 1,7 százalékra redukálódott. Betekintést nyerhetünk a letartóztatások indokaiba (hamis útlevél, a cári család fényképe a falon, csoportosulás, ellenzéki szervezkedés, stb.), és a fontosabb megfigyelt és letartóztatott személyek mindennapjaira is rálátást kapunk (Hriszto Kolev egykori anarchista vezér, Petar Zsivkov egykori szófiai rendőrfőnök, Hriszto Sztojanov parasztpárti vezér). Találunk dokumentumot a bolgár hadsereg harckészültségének fokozásáról, és egyéb rendszerellenes tevékenységekről, mint pl. a sikeres és sikertelen illegális határátlépések száma (67/300), vagy a politikai indíttatású bűncselekménynek minősülő megnyilatkozások számának változása 1955–1956 között (400–877).

Az utolsó dokumentumok egyike egy 1988-as jelentés, amely hivatalos magyar forrásokon alapulva 285 főre teszi az 1956-os megtorlások során kivégzettek számát.

A kötet talán egyetlen hibája, hogy nemcsak tartalomjegyzéket nem sikerült felfedezni benne, de a dokumentumok fejlécén forrásként feltüntetett rövidítések feloldása is segítséget nyújtott volna az olvasónak

A kötet mindenképpen gazdagítja 1956 történetének szakirodalmát és betekintést nyújt egy baráti szocialista ország mindennapjaiba és a politikai állásfoglalások mögött meghúzódó érdekekre egyaránt.

1956, „prekrasnijat povod”. Dokumenti za otrazsenieto na ungarszkata revolucija v Balgarija. (1956, a „kiváló alkalom”. A magyar forradalom a bolgár dokumentumok tükrében.) Szófia, Ungarszki Kulturen Insztitut (Magyar Kulturális Intézet), 2006. p. 253. Válogatta: Milen Szemkov.

Demeter Gábor